

RECI

Predškolsko i osnovno obrazovanje Roma:
širenje mogućnosti za veći obuhvat i smanjenje
osipanja

Analiza početnog stanja

Federico Sicurella, PhD
Mart, 2016

Sadržaj

[1. Svrha, struktura i metodologija analize](#)

[2. Prikaz položaja Roma u Srbiji: glavne problemi i izazovi](#)

[3. Romska deca i obrazovanje u Srbiji: fokus na rano napuštanje školovanja i osipanje](#)

[4. Zakonski i regulativni okvir za inkluziju romske dece u obrazovni sistem Srbije](#)

[5. Situacija na lokalnom nivou: Bela Palanka](#)

[5.1 Lokalni strateški dokumenti](#)

[5.2 Pregled ključnih aktera na lokalnom nivou](#)

[5.3 Inkluzija romske dece u predškolsko i školsko obrazovanje](#)

[5.4 Glavni problemi i izazovi u inkluziji romske dece u obrazovni sistem](#)

[6. Situacija na lokalnom nivou: Knjaževac](#)

[6.1 Lokalni strateški dokumenti](#)

[6.2 Pregled ključnih aktera na lokalnom nivou](#)

[6.3 Inkluzija romske dece u predškolsko i školsko obrazovanje](#)

[6.4 Glavni problemi i izazovi u inkluziji romske dece u obrazovni sistem](#)

[7. Situacija na lokalnom nivou: Prokuplje](#)

[7.1 Lokalni strateški dokumenti](#)

[7.2 Pregled ključnih aktera na lokalnom nivou](#)

[7.3 Inkluzija romske dece u predškolsko i školsko obrazovanje](#)

[7.4 Glavni problemi i izazovi u inkluziji romske dece u obrazovni sistem](#)

1. Svrha, struktura i metodologija analize

Svrha ove analize početnog stanja je da pruži **detaljan prikaz situacije inkluzije romske dece u obrazovni sistem Srbije sa posebnim fokusom na tri lokalne zajednice koje su obuhvaćene projektom „RECI - Predškolsko i osnovno obrazovanje Roma: širenje mogućnosti za veći obuhvat i smanjenje osipanja“ (nadalje RECI projekat), a to su Bela Palanka, Knjaževac i Prokuplje.**

Cilj ove analize je da pruži kvalitativne i kvantitativne podatke nužne ne samo za razumevanje složenosti pojave ranog napuštanja školovanja i osipanja romske dece iz sistema predškolskog i osnovnog obrazovanja Srbije, nego i za postavljenje temelja za dalje akcije predviđene RECI projektom (naročito za uspostavljanje mehanizma za rano upozoravanje koji bi omogućio institucijama na lokalnom nivou da identifikuju sve slučajeve u romske dece za koje postoji rizik od ranog napuštanja školovanja i da reaguju na adekvatan i svrsishodan način).

Analiza se sastoji od 7 osnovnih poglavlja (uključujući i ovo). Poglavlje 2 predstavlja sveobuhvatan i detaljan prikaz položaja romske zajednice u Srbiji, sa naglaskom na glavnim tendencijama i posebnim izazovima sa kojima se Romi suočavaju a koji se tiču društvene integracije, participacije i suživota sa ostalim stanovništvom. Poglavlje 3 se bavi ključnim aspektima inkluzije romske dece u obrazovni sistem Srbije sa posebnim fokusom na korene, dinamiku i posledice ranog napuštanja školovanja i osipanja romske dece iz obrazovnog sistema. Poglavlje 4 pruža pregled zakonskog i regulativnog okvira uz navođenje odredbi najrelevantnijih za predmet analize.

Na kraju, poglavlja 5, 6 i 7 pojedinačno se bave situacijama na lokalnom nivou u svakoj od 3 zajednice obuhvaćane RECI projektom. Svako poglavlje sadrži četiri potpoglavlja: i) kratak pregled relevantnih zakonskih i strateških dokumenata na lokalnom nivou; ii) analitički pregled glavnih aktera na lokalnom nivou koji imaju (ili bi mogli imati) značajnu ulogu u obezbeđivanju i unapređenju inkluzije romske dece u obrazovni sistem; iii) detaljna empirijska analiza situacije po pitanju romskih učenika u svakoj predškolskoj i osnovnoškolskoj ustanovi u svakoj od tri ciljne zajednice; iv) opis problema i izazova u prevazilaženju ranog napuštanja školovanja i osipanja romske dece iz obrazovnog sistema posebno za svaku od tri ciljne zajednice.

Metodologija na kojoj se zasniva ova analiza predstavlja kombinaciju analiza zakonskog okvira, strateških dokumenata i relevantnih izveštaja sa originalnim empirijskim istraživanjem sprovedenim na terenu putem različitih tehnika sakupljanja podataka kao što su učešće na sastancima organizovanim u ciljnim zajednicama u okviru RECI projekta, zatim intervjui sa relevantnim akterima i ankete sprovedene među osobljem svih predškolskih i osnovnoškolskih ustanova u sve tri zajednice u martu 2016.

2. Prikaz položaja Roma u Srbiji : glavni problemi i izazovi

Položaj i uslovi života romske populacije u Republici Srbiji su veoma teški s obzirom na to da ih karakteriše širok raspon problema i izazova: od fundamentalnih životnih pitanja kao što su društvena inkluzija, obrazovanje, zaposlenost, stanovanje do učešća u kulturnom, ekonomskom i političkom životu zajednice.

Najskoriji opis položaja romske zajednice u Republici Srbiji dat je u **Strategiji za sociojalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji od 2016. do 2025.**¹ koji je srpska vlada usvojila u martu 2016. Prema ovom dokumentu ukupan broj građana romske nacionalnosti registrovan 2011. u Republici Srbiji (bez Kosova i Metohije) bio je 147604. U Strategiji je naglašeno da su podaci o položaju Roma generalno gledano oskudni, zastareli i sakupljeni nesistematično i samo delimično, uglavnom usled neverifikovane i nestandardizovane metodologije. Ipak, Strategija pruža jasne dokaze o značajnim izazovima sa kojima se Romi i dalje suočavaju u velikom broju različitih oblasti i koji su direktno povezani sa njihovim nepovoljnim socio-ekonomskim položajem uopšte.

Strategija naglašava da veći je deo romske populacije duboko pogođen siromaštvom i socijalnom isključenošću i da i dalje predstavlja žrtvu kako otvorene tako i prikrivene diskriminacije, naročito u oblasti zapošljavanja, obrazovanja i stanovanja. Sa tim u vezi, izgleda da postoji očigledna razlika između mogućnosti Roma da učestvuju u ekonomskim aktivnostima i te mogućnosti kod ukupne populacije. Prema Strategiji, ključni faktor koji negativno utiče na socio-ekonomski položaj i prosperitet Roma je odnos između radno aktivnog i neaktivnog stanovništva koji u slučaju romske populacije iznosi čak 100: 257, dok je opšti prosek na nivou Republike Srbije 100:140. Štaviše, u Strategiji se ističe i postojanje velike disproporcije u pogledu polova: analiza pokazuje da 77,5% aktivnog romskog stanovništva čine muškarci, dok je aktivnih žena svega 22,5%. Glavni činioci odgovorni za ovu situaciju su rano stupanje u brak, odnos prema rađanju i materinstvu, kao i nivo obrazovanja koji je u proseku mnogo niži kod žena nego kod muškaraca (videti dole).

Problemi i izazovi sa kojima se susreće romska populacija u Srbiji propisno su obrađeni i u poslednjem **Izveštaju Evropske Komisije o napretku Srbije**. Izveštaj o napretku iz 2014. godine² veoma je izričit u pogledu ovog pitanja. U Izveštaju se navodi da je romsko stanovništvo koje živi u mnogobrojnim neformalnim naseljima po celoj Srbiji veoma

¹ Dostupno na:

http://www.minrzs.gov.rs/files/2016_godina/Strategija_uljucivanje_roma/Strategija_za_socijalno_ukljucivanje_Roma_i_Romkinja_2016-2025.doc

² Dostupno na:

http://www.seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/Izvestaj_o_napretku_dec14.pdf

diskriminisano što se tiče pristupa socijalnoj zaštiti, zdravstvenoj zaštiti, zapošljavanju i adekvatnom stanovanju uključujući i osnovne higijenske uslove, vodu i struju. Pored toga navodi se da se srpske vlasti ne pridržavaju u potpunosti međunarodnih standarda o prisilnom iseljavanju i relokaciji. Štaviše, u Izveštaju se navodi da, uprkos izvesnom poboljšanju, romska populacija, a naročito romske žene, ostaje najdiskriminisanija grupa na tržištu rada. Položaj žena i dece još više je otežan problemom porodičnog nasilja koje često ostaje neprijavljeno. Na kraju, Izveštaj o napretku izdvaja rano napuštanje školovanja i osipanja romske dece iz sistema obrazovanja kao naročito ozbiljan problem.

Izveštaj o napretku iz 2015. godine³ potvrđuje da, nažalost, ništa značajno nije postignuto po pitanju poboljšanja položaja Roma u zemlji. Štaviše, navodi se da je romsko stanovništvo i dalje suočeno sa teškim uslovima života i diskriminacijom u vezi sa pristupom socijalnoj zaštiti, zdravstvenoj zaštiti, zapošljavanju i adekvatnom stanovanju. U Izveštaju se posebno predlaže da se mere protiv nasilja u porodici dodatno pojačaju. Na kraju, ponovo je posebno istaknut problem ranog napuštanja školovanja i osipanja romske dece iz obrazovnog sistema. Izveštaj iz 2015. specijalno predlaže i uvođenje pedagoških asistenata i zdravstvenih medijatora kao bi se smanjio stepen osipanja romskih učenika iz srednjih škola i kako bi se olakšao pristup zdravstvenoj zaštiti, kao i uvrščivanje tih radnih mesta u nacionalni okvir kvalifikacija.

³ Dostupno na:
http://www.seio.gov.rs/upload/documents/eu_dokumenta/godisnji_izvestaji_ek_o_napretku/godinji_izvestaj_15_final.pdf

3. Romska deca i obrazovanje u Srbiji: fokus na rano napuštanje školovanja i osipanje

Kao što je istaknuto u Izveštajima o napretku Srbije Evropske komisije (videti gore), jedan od glavnih izazova sa kojima se suočava romska populacija tiče se inkluzije u državni obrazovni sistem. Naime, procenat romske dece koji pohađa predškolske programe i osnovnu školu značajno je niži od procenta u opštoj populaciji, udeo dece koja ranije napuštaju školu je viši, a uspeh romskih učenika je uglavnom manje zadovoljavajući nego uspeh ostalih učenika (vidi podatke iznete ispod). Razlozi za ovako velika odstupanja su različiti i složeni, ali se svi mogu povezati sa nepoželjnim socio-ekonomskim položajem većine romskih domaćinstava u zemlji, naročito onih u ruralnim naseljima.

Drugi nacionalni izveštaj o socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva u Republici Srbiji⁴ koji je vlada Srbije usvojila 2014. sadrži značajne informacije o situaciji u sferi obrazovanja. U Izveštaju se zaključuje da nizak kvalitet obrazovanja dovodi do nedovoljnog razvoja ključnih znanja i veština kod mlađe populacije, nedovoljnog stepena uključenosti u formalno obrazovanje, kao i do značajnih regionalnih razlika u nivou obrazovanosti.

U Izveštaju se pokazuje da je kapacitet obrazovnog sistema da odgovori na obrazovne potrebe različitih ranjivih grupa i dalje nedovoljan. Naročit naglasak stavljen je na problem ranog napuštanja školovanja i osipanja iz obrazovnog sistema. To jasno pokazuju sledeći podaci:

Uspešnost obrazovnog sistema	EU 27	Republika Srbija, 2013.	Cilj za Srbiju do 2020. ⁵
Udeo dece obuhvaćene predškolskim obrazovanjem (uzrast od 4 godine do početka obaveznog obrazovanja)	91,7%	54,8%	80%
Osobe koje su rano prekinule obrazovanje i nisu uključene ni u kakav vid obuke (uzrast 18-24 godina)	13,5%	25,3%	<15%

Jedan od najvažnijih zaključaka u Izveštaju izveden na osnovu gore prikazane situacije, a koji je i od velikog značaja za ciljeve RECI projekta je da:

“Još uvek ne postoji definisan mehanizam za prepoznavanje i prevenciju ranog napuštanja školovanja i osipanja dece iz obrazovnog sistema. Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja donelo je izvestan broj mera, ali je potrebno da se dalje razvijaju, da se prati njihova primena, efikasnost, kao i moguće uvođenje u sistem na širem nivou.” (Izveštaj, str.174)

⁴ Dostupno na: <http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2014/11/Drugi-nacionalni-izvestaj-o-socijalnom-ukljucivanju-i-smanjenju-siromastva-final.pdf>

⁵ U skladu sa Strategijom za razvoj obrazovanja u Republici Srbiji do 2020.

Istraživanje višestrukih pokazatelja 5 (MICS5)⁶ položaja žena i dece u Srbiji (sa posebnim osvrtom na romsku populaciju) koje je sproveo UNICEF 2014. jasno govori o nepovoljnom položaju romskih učenika u odnosu na neromske učenike u Srbiji. Pošto je ovo istraživanje jasno fokusirano na romsku decu i obrazovanje, MICS5 je za svrhe RECI projekta za sada najrelevantnija analiza. Ona pruža detaljan prikaz postojećih tendencija i izazova na nacionalnom nivou, što je od ključne važnosti za razumevanje specifičnosti lokalnog konteksta ciljnih zajednica u RECI projektu.

Što se tiče razvoja i obrazovanja u ranom detinjstvu, Istraživanje MICS5 otkriva da samo 6% dece iz romskih naselja u uzrastu od 3 do 4 godine pohađa programe predškolskog obrazovanja (ovaj procenat je neznatno viši u gradskim naseljima nego u ruralnim neseljima gde opada čak do 3%), dok u opštoj populaciji u Srbiji ovaj udeo iznosi oko 50%. Glavni razlozi za ovaj nizak procenat su problemi u pristupu obrazovanju (43%), skupe usluge (24%), i ostali previsoki troškovi (22%).

Što se tiče spremnosti za školu, Istraživanje pokazuje da je samo 63% dece predškolskog uzrasta iz romskih naselja pohađalo pripremni predškolski program (PPP) u odgovarajućem uzrastu. Šta više, postoji vidljiva razlika u procentu dece koja pohađaju PPP u odnosu na socio-ekonomski položaj. Naime, PPP pohađa samo 59% dece iz siromašnijih domaćinstava u poređenju sa 72% dece iz bogatijih domaćinstava.

Što se tiče pohađanja osnovne i srednje škole, Istraživanje otkriva da samo 69% dece uzrasta za polazak u osnovnu školu iz romskih naselja pohađa prvi razred osnovne škole i da 85% dece osnovnoškolskog uzrasta pohađa školu, dok 15% romske dece uopšte ne pohađa školu. Istraživanje ukazuje na činjenicu da je procent romskih dečaka koji pohađaju školu generano viši nego procenat devojčica.

Dalje, Istraživanje pokazuje da je stopa upisa dece u matičnu knjigu rođenih daleko najniža kod romskih domaćinstava (oko 94%), i da ona značajno varira u zavisnosti od socio-ekonomskog statusa.

Po pitanju dečjeg rada u Istraživanju se navodi da je u romskim naseljima 4% dece uzrasta 5 do 11 godina i 1% dece uzrasta 12 do 14 godina bilo uključeno u ekonomske aktivnosti dovoljan broj sati da bi se njihov rada klasifikovao kao dečji rad. Što se tiče ranog stupanja u brak, 43% mladih romskih žena starosti 15 do 19 godina iz romskih naselja su trenutno udate, ali taj udeo raste na 52% kod neškolovanih ili malo školovanih žena iz najsiromašnijih domaćinstava.

Po pitanju novčane socijalne pomoći koju obezbeđuju lokalni organi vlasti, u romskom naseljima 49% domaćinstava je primalo socijalnu pomoć, dok je na opštem nacionalnom nivou u Srbiji novčanu pomoć primalo samo 4% domaćinstava. Prema Istraživanju 41%

⁶ Dostupno na: <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/userFiles/file/Aktuelnosti/MICS/Srbija%202014%20MICS%20Rezime.pdf>

najsirmašnijih domaćinstava nije se prijavilo za novčanu socijalnu pomoć zato što su procedure previše komplikovane i preskupe. Poseban oblik novčane pomoći predstavlja *dečji dodatak* i njega je primalo 60% dece iz romskih naselja. Još jedan poseban oblik novčane pomoći predstavlja *roditeljski dodatak*. Njega je primalo 76% dece iz romskih naselja.

Istraživanje takođe pruža sveobuhvatne podatke koji se tiču nivoa pismenosti i obrazovanosti romske dece u Srbiji kao i njihovo poređenje sa stanjem u opštoj populaciji u Srbiji. Najrelevantniji podaci su izneti u sledećoj tabeli:

Pokazatelj	Opis	Srbija	Srbija: romska naselja
Spremnost za školu	Procenat dece upisane u prvi razred koja su pohađala PPP tokom predhodne školske godine	98,1 %	79,9%
Stopa upisa u osnovnu školu	Procenat dece uzrasta za polazak u osnovnu školu koja su upisana u prvi razred osnovne škole	97,0%	69,1%
Stopa pohađanja osnovne škole	Procenat dece osnovnoškolskog uzrasta koji trenutno pohađa osnovnu školu	98,8%	85,8%
Deca koja stignu do poslednjeg razreda osnovne škole	Procenat dece koja upišu prvi razred osnovne škole i koja uspeju da stignu do poslednjeg razreda (četvrtog) osnovne škole	99,8%	96,5%

4. Zakonski i regulativni okvir za inkluziju romske dece u obrazovni sistem Srbije

Što se tiče međunarodnih ugovora, Republika Srbija je, od usvajanja Zakona o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima deteta⁷ 2001, članica **Konvencije o pravima deteta** (njena dva protokola) koja štiti dečja prava definisanjem standarda u oblasti zdravstvene zaštite, obrazovanja, kao i pravnih, administrativnih i socijalnih usluga.

Kao najviši zakonski akt, **Ustav Republike Srbije**⁸ usvojen 2006. u Delu II: *Ljudska i manjinska prava i slobode*, Član 64, bavi se pravima deteta navodeći da: i) deca uživaju ljudska prava primereno svom uzrastu i duševnoj zrelosti; ii) svako dete ima pravo na lično ime, upis u matičnu knjigu rođenih, pravo da sazna svoje poreklo, pravo da očuva svoj identitet; iii) deca su zaštićena od fizičkog, psihičkog, ekonomskog i svakog drugog oblika iskorišćavanja ili zloupotrebe; iv) deca rođena izvan braka imaju ista prava kao i deca rođena u braku; v) prava deteta i njihova zaštita uređuju se zakonom.

Politike u oblasti obrazovanja određene su setom zakona koji uključuje Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja, Zakon o predškolskom vaspitanju i obrazovanju, Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju i Zakon o srednjem obrazovanju i vaspitanju. Strateški okvir za razvoj obrazovnog sistema postavljen je kroz Strategiju za razvoj obrazovanja u Republici Srbiji do 2020.

Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja⁹ usvojen 2009. reguliše osnove predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja, tačnije: principe, ciljeve i standarde obrazovanja i vaspitanja, načine i uslove za obavljanje predškolskog, osnovnog i srednjeg obrazovanja, vrste programa obrazovanja, osnivanje, organizaciju, finansiranje i nadzor nad radom ustanova obrazovanja i vaspitanja, kao i druga pitanja od značaja za obrazovanje i vaspitanje. Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja takođe uvodi i poziciju **pedagoškog asistenta** čiji je zadatak da pruža pomoć i dodatnu podršku deci i učenicima u skladu sa njihovim mogućnostima/potrebama, kao i njihovim nastavnicima sa ciljem pružanja podrške njihovom učestvovanju i uspehu u obrazovnom sistemu.¹⁰

Ciljevi i principi na kojima se zasniva predškolsko obrazovanje regulisani su Članom 4

⁷ Dostupno na:

http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_ratifikaciji_konvencije_ujedinjenih_nacija_o_pravima_deteta.html

⁸ Dostupno na: <http://www.ustavni.sud.rs/page/view/139-100028/ustav-republike-srbije>

⁹ Dostupno na:

http://www.paragraf.rs/propisi/zakon_o_osnovama_sistema_obrazovanja_i_vaspitanja.html

¹⁰ Za sveobuhvatnu kritičku analizu zakonskog okvira i radnih uslova pedagoških asistenata u

Srbiji, vidi: http://socijalnoukljucivanje.gov.rs/wp-content/uploads/2015/11/Analiza_pravnog_okvira_i_aktuelnog_statusa_i_prakse_pedagoskih_asistenata.pdf

Zakona o predškolskom vaspitanju i obrazovanju¹¹. Ciljevi predškolskog vaspitanja i obrazovanja su podrška celovitom razvoju dobrobiti deteta; vaspitnoj funkciji porodice; daljem vaspitanju i obrazovanju i uključivanju u društvenu zajednicu; razvijanju potencijala deteta kao pretpostavke za dalji razvoj društva i njegov napredak. Ključni princip koji ovaj zakon propisuje je garantovanje jednakih prava i dostupnosti svih oblika predškolskog obrazovanja bez diskriminacije po bilo kom osnovu.

Zakon o osnovnom obrazovanju i vaspitanju¹² propisuje da svaka osoba ima pravo na besplatno i kvalitetno osnovno obrazovanje u javnoj školi. U Članu 5 tog Zakona navodi se da se pripremni predškolski program (PPP) ostvaruje u skladu sa zakonom i da je deo obaveznog obrazovanja.

I na kraju, dugoročni trendovi i strategije o obrazovanju na svim nivoima obrazovanja definisani su **Strategijom razvoja obrazovanja u Republici Srbiji do 2020.**¹³ koja je usvojena 2012. Strategija određuje svrhu, ciljeve, pravce, instrumente i mehanizme daljeg razvoja obrazovnog sistema. Naglasak je na postizanju boljeg kvaliteta, relevantnosti, efikasnosti i uključenosti dece u obrazovni sistem. Strategija postavlja sledeće specifične ciljeve: povećanje kvaliteta procesa i ishoda svih nivoa obrazovanja; povećanje obuhvata stanovništva Republike Srbije svim nivoima obrazovanja; postizanje i održavanje relevantnosti obrazovanja kao i povećanje njegove efikasnosti.

Pored gore razmatranih zakonskih i strateških dokumenata, romska populacija je prepoznata kao krajnje ranjiva grupa i u dokumentima kojima se definišu prioritete i strategije za pristupanje Republike Srbije Evropskoj Uniji, kao što su Nacionalna strategija Srbije za pristupanje evropskoj uniji (2005) i Nacionalni program za integraciju Srbije u Evropsku Uniju (2008). Takođe, delujući u skladu sa obavezom da poboljša položaj Roma, Republika Srbija se pridružila **Dekadi inkluzije Roma** (2005) u okviru koje je srpska vlada usvojila četiri akciona plana koji sadrže mere za popravljavanje položaja romske zajednice što se tiče stanovanja, zapošljavanja, zdravstvene zaštite i obrazovanja.

Najrelevantniji dokumnt koji se odnosi na problem socijalne inkluzije romske populacije je gore pomenuta **Strategija za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji za period od 2016. do 2025**¹⁴, koja je usvojena u martu 2016. Glavni cilj Strategije je stvaranje uslova za socijalnu i ekonomsku integraciju Roma kroz smanjenje siromaštva i suzbijanje diskriminacije, odnosno stvaranjem uslova za pun pristup

¹¹ Dostupno na: <http://www.mpn.gov.rs/dokumenta-i-propisi/zakoni/obrazovanje-i-vaspitanje/507-zakon-o-predskolskom-vaspitanju-i-obrazovanju>

¹² Dostupno na: <http://www.mpn.gov.rs/dokumenta-i-propisi/zakoni/obrazovanje-i-vaspitanje/759-zakon-o-osnovnom-obrazovanju-i-vaspitanju>

¹³ Dostupno na: <http://www.vtsnis.edu.rs/StrategijaObrazovanja.pdf>

¹⁴ Dostupno na: <http://romskinacionalnisavet.org.rs/en/vesti/item/1167-strategiji%D0%B0-za-socijalno-uklju%C4%8Divanje-roma-i-romkinja-u-republici-srbiji-za-period-od-2016-do-2025-godine.html>

ostvarivanju svih ljudskih prava Roma. To treba da bude postignuto kroz sledeće aktivnosti: i) uspostavljanje mehanizama za sprovođenje, planiranje praćenje i unapređenje usvojenih mera i aktivnosti; ii) razvoj kapaciteta i odgovornosti organa uprave lokalne samouprave da se efikasno staraju o ostvarivanju i zaštiti prava Roma; iii) obezbeđivanje neophodnih sredstava za finansiranje strateških mera; iv) delotvorno uključivanje predstavnika romske zajednice u proces osmišljavanja sprovođenja strateških mera i ostvarivanje ljudskih prava na rad, stanovanje, obrazovanje, socijalnu i zdravstvenu zaštitu. Strategija predviđa posebne mere usmerene na razvijanje punog kapaciteta javnih ustanova da obezbede postizanje društvene jednakosti Roma i eliminišu strukturne uzroke siromaštva kroz četiri međusobno povezane oblasti javnih politika : obrazovanje, stanovanje, zapošljavanje i zdravstvenu zaštitu.

Ključni dokument koji se bavi položajem dece u Srbiji je **Nacionalni plan akcije za decu**¹⁵ koji je vlada Republike Srbije usvojila 2004. Plan sadrži prioritete mere, aktivnosti i programe koje treba sprovesti kako bi se stvorili što povoljniji uslovi za razvoj dece i njihovu društvenu integraciju. Planom su postavljeni sledeći ciljevi: i) smanjenje siromaštva; ii) kvalitetno obrazovanje; iii) bolje zdravstveno stanje; iv) poboljšanje položaja i prava dece sa teškoćama u razvoju; v) zaštita prava dece bez roditeljskog staranja; vi) zaštita dece od svih vrsta zloupotrebe, zanemarivanja, iskorišćavanja i nasilja; vii) jačanje kapaciteta države za rešavanje problema dece. Među ciljevima definisanim u Nacionalnom planu akcije za decu usmerenim na postizanje „kvalitetnog obrazovanja za svu decu“ , za ciljeve RECI projekta najzančajniji su sledeći ciljevi:

- Starteški cilj br. 2: „ Povećanje obuhvata dece kvalitetnim predškolskim vaspitanjem sa posebnim merama za obuhvat dece iz neobuhvaćenih grupa „
- Strateški cilj br 3: „ Obuhvat sve dece kvalitetnim osnovnim obrazovanjem: upis sve dece, održanje u sistemu i smanjenje osipanja, povećanje procenta dece koja završavaju osnovnu školu (do 2010).“

Nacionalni zakonski okvir Republike Srbije obezbeđuje set afirmativnih mera namenjenih poboljšanju i jačanju inkluzije romske dece u državni obrazovni sistem. Studija **Afirmativne akcije za Rome u oblasti obrazovanje**¹⁶, koju su izdali Fond za otvoreno društvo i Centar za primenjene evropske studije 2010. godine, donosi važna razmatranja i korisne preporuke u vezi sa sprovođenjem afirmativnih mera kao sredstava za poboljšanje inkluzije romske dece u predškolski i školski obrazovni sistem. Za kontekst RECI projekta naročito je korisna sledeća preporuka:

- Lokalne školske uprave treba da preuzmu punu odgovornost za informisanje romskih zajednica o postojanju mera afirmativne akcije [...]. Opštinski organi

¹⁵ Dostupno na:
http://www.mup.gov.rs/cms_cir/decaipolicija.nsf/Nacionalni_plan_akcije_za_decu_cir.pdf

¹⁶ Dostupno na:
<http://www.cpes.org.rs/Publikacije/Afirmativne%20akcije%20za%20Rome%20u%20oblasti%20obrazovanja.pdf>

uprave treba da pomognu lokalnim školskim upravama u pristupu i mobilisanju lokalnih romskih zajednica. (str 34)

5. Situacija na lokalnom nivou: Bela Palanka

Bela Palanka je grad i opština u Pirotskom okrugu u jugoistočnoj Srbiji. Prema popisu iz 2011, grad ima 8 112 stanovnika, dok cela opštine ima 12 051 stanovnika. Od toga su, prema popisu, 1 200 stanovnika Romi. Međutim, prema procenama lokalnih aktera, stvaran broj Roma koji žive u Beloj Palanci je verovatno veći (oko 2 500 do 3000), pošto mnogi od njih nisu zvanično prijavljeni. Dakle, Romi čine otprilike 25% cele populacije opštine.

5.1 Lokalni strateški dokumenti

Što se tiče inkluzije romske dece u sistem obrazovanja, najrelevantniji dokument na lokalnom nivou je **Lokalni akcioni plan za decu**. Plan je usvojen 2007. godine, ali mnoge aktivnosti koje su njim bile predviđene nikada nisu realizovane jer lokalne vlasti nisu uspele da obezbede potrebna sredstva. Na osnovu prethodno sprovedenog ispitivanja situacije u opštini, u Planu su prepoznate sledeće prioritetne oblasti delovanja: i) smanjenje siromaštva dece; ii) bolje zdravlje za svu decu i sport kao jedan od elemenata ličnog razvoja deteta; iii) kvaliteteno obrazovanje za svu decu i unapređenje kulturnog života dece; iv) poboljšanje položaja i unapređenje prava dece sa posebnim potrebama; v) zaštita prava dece bez roditeljskog staranja; vi) zaštita dece od zlostavljanja, zanemarivanja i nasilja i borba protiv asocijalnog ponašanja; vii) bolje informisanje dece i roditelja.

U okviru treće prioritetne oblasti tj. kvalitetenog obrazovanja za svu decu, Plan definiše strateške ciljeve i u polju predškolskog i u polju osnovnog obrazovanja. Što se tiče predškolskog vaspitanja i obrazovanja, Planom su predviđeni sledeći specifični ciljevi: a) poboljšanje postojećih uslova za obrazovni rad u predškolskim ustanovama; b) potpun obuhvat dece predškolskim obrazovanjem; c) uvođenje modernih obrazovnih metoda u predškolske ustanove. Što se tiče osnovnog obrazovanja, u Planu su postavljeni sledeći specifični ciljevi: a) potpun obuhvat dece osnovnim obrazovanjem; b) stvaranja boljih uslova za život i rad u školama; c) uvođenje modernih obrazovnih metoda u osnovne škole.

Naglašavanje potrebe povećanja obuhvata dece, kako predškolskim tako i osnovnim obrazovanjem, ukazuje na to da je problem ranog napuštanja školovanja i osipanja iz obrazovnog sistema prepoznat kao prioritet.

5.2 Pregled ključnih aktera na lokalnom nivou

Službe lokalne samouprave

Odeljenje za zajedničke poslove Opštinske uprave opštine Bela Palanka sprovodi propise, organizuje i nadgleda rad obrazovnih ustanova u skladu sa Zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju (vidi gore). Tokom proteklih godina lokalna samouprava je realizovala nekoliko projekata prekogranične saradnje kao i projekata na

lokalnom nivou; takođe je izrazila posvećenost pružanju podrške aktivnostima predviđenim RECI projektom koje za cilj imaju poboljšanje položaja romske zajednice i lokalne zajednice u celini. Postoji dobra saradnje između lokalnih vlasti i Ministarstva obrazovanja.

Kancelarija za mlade ima za cilj poboljšanje kvaliteta života i položaja mladih na lokalnom nivou kroz realizaciju projekata i kulturnih inicijativa, kao što su muzički i pozorišni festivali, sportski događaji, itd. Kancelarija je radila efikasno do pre dve godine, a trenutno nije aktivna.

Javne ustanove na lokalnom nivou

Delovanje **Centra za socijalni rad** prvenstveno je usmereno na pružanje usluga socijalno ranjivim grupama, kao što su pripadnici starije populacije, kao i marginalizovanim grupama kao što su romsko stanovništvo i osobe sa posebnim potrebama. Centar vodi zvaničnu evidenciju najugroženijih romskih porodica i pojedinaca kojima pruža i materijalnu (novčanu) i nematerijalnu pomoć (tj. profesionalnu i psiho-socijalnu podršku). Broj korisnika novačane pomoći koju pruža Centar za socijalni rad je 600, od čega su 70 % Romi. S obzirom na to da svaki korisnik u proseku izdržava još 2 člana porodice, ukupan broj korisnika raste do otprilike 1 800 osoba, od čega su polovina deca.

Udruženja građana i nevladine organizacije

Udruženje građana „Đurđevdan“ osnovano 2001. godine i za cilj ima razvoj demokratskog građanskog društva u Republici Srbiji. Udruženje je sprovodilo različite projekte u saradnji sa brojnim partnerima i uz podršku UNICEF-a, IOM-a, REF-a, UNHCR-a, ISC-a, Ministarstava obrazovanja, zdravlja, ekonomije, vodoprivrede, omladine i sporta. Tokom proteklih godina saradnja Udruženja sa ustanovama na lokalnom nivou je bila zadovoljavajuća, dok je saradnje sa organima lokalne samouprave bila prilično slaba zbog kritičkog stava Udruženja prema lokalnim vlastima.

5.3 Inkluzija romske dece u predškolsko i osnovno obrazovanje

U Beloj Palanci postoje dve osnovne škole, **OŠ „Ljupče Španac“** i **OŠ „Jovan Arandelović“**, i jedna predškolska ustanova, **PU „Dragica Lalović“**. Podaci o sve tri ustanove dati su u sledećoj tabeli:

OŠ „Ljupče Španac“
Mesto: Bela Palanka.
Ukupan broj učenika: oko 600 u centralnom objektu i 20 učenika u isturenim odeljenjima u obližnjim selima, sve ukupno oko 620 učenika.
Romski učenici: 211 romskih učenika (pola dečaka, pola devojčica), što je 30% od ukupnog

broja učenika. Geografska raspodela: 205 iz grada Bela Palanka; 3 iz sela Mokra; 1 iz sela Ghat; 2 iz sela Sinjac.

Pripremni predškolski program: PPP se sprovodi samostalno, jedno odeljenje oformljeno je samo za romske učenike. Odeljenje ima ukupno 21 učenika, od kojih su 19 romski učenici uzrasta između 5 i 7 godina. 15 učenika pohađa PPP redovno, dok ostalih 4 dolaze samo povremeno.

Pedagoški asistent: Da (Ksenija Durmišević).

OŠ "Jovan Arandelović"

Mesto: Crvena Reka (selo blizu Bele Palanke)

Ukupan broj učenika: oko 100 učenika

Romski učenici: 24 romska učenika, što je 24% od ukupnog broja učenika. Dolaze iz sledećih naselja: Crvena Reka - 12 (6 dečaka i 6 devojčica); Dolac - 10 (6 dečaka i 4 devojčice); Tamnjanica - 2 (1 dečak i 1 devojčica).

Pripremni predškolski program: PPP sprovodi predškolska ustanova "Dragica Lalović"

Pedagoški asistent : Ne.

PU "Dragica Lalović"

Mesto: Bela Palanka

Pripremni predškolski program: PPP se izvodi u zgradi same ustanove kao i u njenim posebnim odeljenjima u Crvenoj Reci i Dolcu

Ukupan broj učenika upisanih u PPP: 58 učenika

Romski učenici upisani u PPP: 3 učenika (1 devojčica i 2 dečaka). Važna napomena: upisano je još romske dece, ali su njihovi roditelji zahtevali da oni budu upisani kao učenici albanske, srpske ili egipatske nacionalnosti.

Pedagoški asistent: Ne.

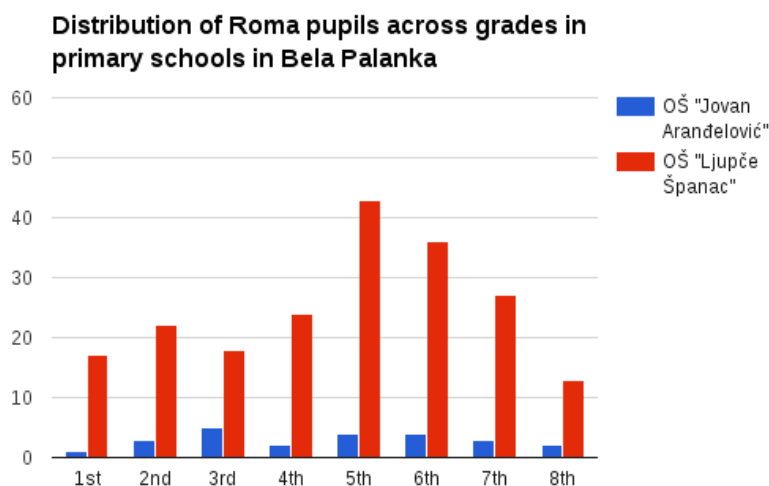
Osnovna škola "Ljupče Španac" je tokom proteklih nekoliko godina, u saradnji sa UNICEF-om , Ministarstvom obrazovanja, kao i lokalnim i regionalnim udruženjima, sprovela više projekata usmerenih na probleme koji pogađaju decu školskog uzrasta. Jedan od tih projekata je i projekat „Sprečavanje osipanja učenika iz obrazovnog sistema Republike Srbije“ čiji je cilj smanjenje osipanja i ranog napuštanja školovanja dece i omladine kroz **uspostavljanje i sprovođenje mehanizama za ranu identifikaciju učenika u riziku od osipanja, reagovanje i realizaciju efikasnih mera prevencije i intervencije na nivou škole.** Ovaj Projekat sproveli su UNICEF i Centar za obrazovne politike (istraživački centar iz Beograda koji pruža stručnu podršku donosiocima odluka i praktičarima u razvoju, primeni i evaluaciji politika u oblasti obrazovanja.)

U osnovnoj školi „Jovan Arandelović“ zaposleni su razvili odlične međuljudske odnose što u mnogome doprinosi visokom rangiranju škole. Naime, učenici su postigli izuzetne rezultate na takmičenjima u različitim školskim i vanškolskim aktivnostima, a nastavni kadar je posvećen obezbeđivanju boljih radnih uslova i za nastavnika i za decu.

Predškolska ustanova "Dragica Lalović" potpisala je Protokol o saradnji sa 11 ustanova koje se bave decom. Protokol je obavezujući i tiče se razmene informacija,

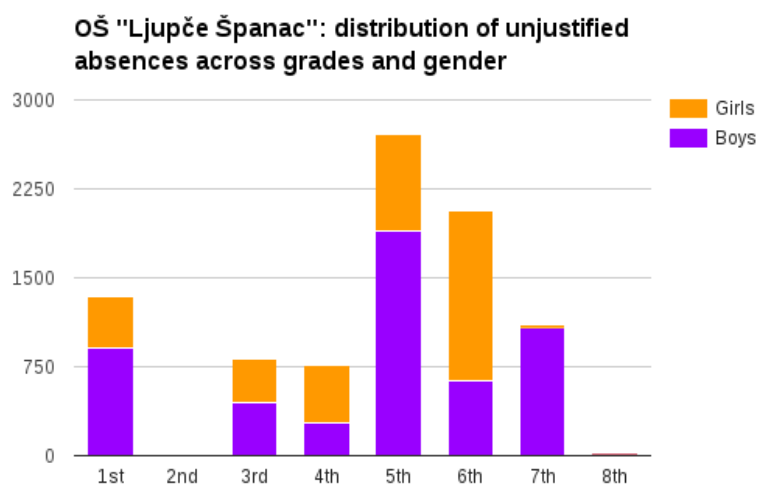
pružanja tehničke i profesionalne pomoći u predškolskom obrazovanju i vaspitnom radu sa decom.

Sledeći grafik, zasnovan na kvantitativnim podacima sakupljenim kroz terensko istraživanje, prikazuje raspodelu romskih učenika po razredima u dve osnovne škole u Beloj Palanci (za školsku godinu 2015-2016):

Naslov grafikona: Raspodela romskih učenika po razredima u osnovnim školama u Beloj Palanci.

Broj neopravdanih izostanaka je ključni pokazatelj rizika ranog napuštanja školovanja i osipanja iz obrazovnog sistema. Donji grafik prikazuje raspodelu neopravdanih izostanaka (svaki neopravdani izostanak se odnosi na 1 školski čas) po razredima i polu u **OŠ Ljupče Španac**, osnovnoj školi sa najvećim brojem romskih učenika u Beloj Palanci, za prvo polugodište školske godine 2015-2016:

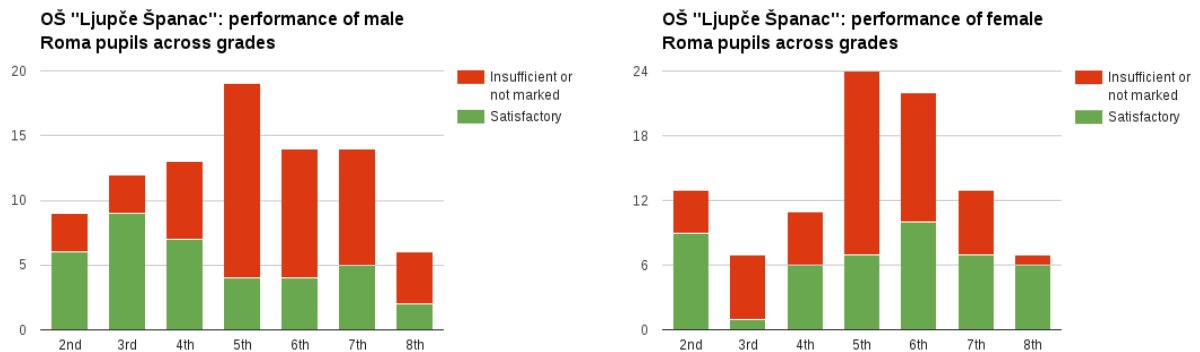
Naslov grafikona: OŠ Ljupče Španac – raspodela neopravdanih izostanaka po razredima i polu.

Legenda: Devojčice – Dečaci.

Kao što pokazuje gornji grafik, najveći broj neopravdanih izostanaka evidentiran je u petom i šestom razredu. Problem je, izgleda, prisutan podjednako i kod dečaka i

devojčica.

Drugi ključni pokazatelj rizika od ranog napuštanja školovanja je uspeh u školi. Sledeća dva grafikona pokazuju uspeh romskih učenika (redom dečaka i devojčica) u **OŠ Ljupče Španac** tokom prvog polugodišta školske 2015-2016 :

*Naslov grafikona 1: OŠ „Ljupče Španac“: uspeh romskih učenika muškog pola, po razredima;
legenda: Nedovoljan ili neocenjen - Zadovoljavajući*

*Naslov grafikona 2: OŠ „Ljupče Španac“: uspeh romskih učenika ženskog pola, po razredima;
legenda: Nedovoljan ili neocenjen - Zadovoljavajući*

Ova dva grafikona ukazuju na činjenicu da je prosečan uspeh romskih učenika, kako devojčica tako i dečaka, krajnje loš. Čini se da je taj problem naročito akutan u srednjim razredima (od petog do sedmog), ali je izražen i u ostalim razredima.

5.4 Glavni problemi i izazovi u inkluziji romske dece u obrazovni sistem

Iako gore pomenute lokalne ustanove imaju različite pristupe i dužnosti što se tiče rada sa romskom decom, među predstavnicima tih ustanova postoji široko slaganje o glavnim problemima i izazovima vezanim za inkluziju romske dece u predškolske i osnovnoškolske institucije. Problemi i izazovi su:

1. Niska svest roditelja romske dece o značaju školskog obrazovanja.
2. Tendencija mnogih romskih porodica da napuštaju mesto stanovanja kako bi obavljali privremene poslove u drugim krajevima Srbije ili u inostranstvu.
3. Nepovoljni materijalni i životni uslovi većine romskih domaćinstava.
4. Rano sklapanje braka kao uzrok ranog napuštanja školovanja romskih devojčica.

Navodimo utiske i razmišljanja koje su izneli izabrani predstavnici lokalnih ustanova.

Direktor **Centra za socijalni rad** naglašava da je ključni izazov što se tiče obrazovanja

romske dece nizak nivo svesti romskih roditelja koji uglavnom ne vrednuju obrazovanje i zbog toga nevoljno sarađuju sa institucijama.

Pedagoški asistent zaposlen u **OŠ „Ljupče Španac“** ukazuje na to da mnoga deca (naročito Romi) upisuju školu na početku školske godine, ali onda sa svojim porodicama odlaze u drugi grad ili zemlju kako bi obavljali privremene poslove, najčešće u poljoprivredi. U proseku, svake godine troje dece napusti školu. Prosečan broj izostanaka, opravdanih ili ne, značajno je viši među romskim učenicima nego među ostalima. Prema mišljenju pedagoškog asistenta, glavni razlozi za rano napuštanje školovanja među romskim učenicima su sledeći: nedostatak podrške u porodici i lokalnoj zajednici; nedovoljno prepoznavanje vrednosti i značaja obrazovanja od strane roditelja; život u izolovanim, nepodsticajnim i često nehumanim uslovima; nedostatak predhodno razvijenih veština i radnih navika koje su neophodne za školovanje; rano stupanje u brak; niske ambicije/očekivanja romske dece; nepostojanje delotvornih mehanizama za praćenje obrazovnog puta svakog deteta; nedovoljna mogućnost za reagovanje Centra za socijalni rad; neprimenjivanje zakonskih procedura i normi koje uređuju osnovno obrazovanje.

Po mišljenju direktora **OŠ „Jovan Arandžević“** glavni problemi u inkluziji romske dece u obrazovni sistem su slabo pohađanje (koje roditelji nastoje da opravdaju i onda kada to odsustvovanje nije neizbežno) i sklonost mnogih romskih porodica da idu u inostranstvo da bi obavljali privremene i sezonske poslove. Ova dva problema podrivaju napredovanje učenika i njihovu mogućnost da nastave školu kada se vrate u mesto stanovanja. Što se tiče romskih devojčica, dodatni razlog za osipanje iz školskog sistema je rano sklapanje braka. Najveći izazov je podizanje svesti romskih roditelja jer su oni često konzervativni i tradicionalni i ne vrednuju obrazovni proces koliko bi trebalo.

Što se tiče predškolske ustanove **“Dragica Lalović”**, 3 romska učenika redovno pohađaju PPP (iako većina njih putuje do škole), i njihovi roditelji su kooperativni i vrednuju obrazovni proces. Direktor ove ustanove tvrdi da je najveći izazov, što se tiče inkluzije romske dece u predškolsko obrazovanje, potreba da se podigne nivo svesti romskih roditelja o njegovoj važnosti.

6. Situacija na lokalnom nivou: Knjaževac

Knjaževac je grad i opština u istočnoj Srbiji, u oblasti Timočke Krajine koja se graniči sa Bugarskom. Opština ima približno 35000 stanovnika (uključujući 85 vangradskih naselja). Više od 95% stanovništva čine Srbi, dok je procenat Roma oko 2%. Procenjeni broj Roma je oko 800 (ali taj broj raste čak do više od 1500 ukoliko se uzmu u obzir i Romi koji nisu zvanično prijavljeni da žive u toj opštini).

6.1 Lokalni strateški dokumenti

Ključni strateški dokument na lokalnom nivou je **Lokalni akcioni plan za obrazovanje Roma za period 2013-2014**. U Planu su identifikovani glavni problemi i izazovi koji se tiču inkluzije romske dece u obrazovni sistem i oni su sledeći: neredovno pohađanje nastave i nedostatak materijalnih sredstava (obzirom da romska deca uglavnom potiču iz socijalno ugroženih porodica), slabo poznavanje srpskog jezika, nemogućnost roditelja da kupe sredstva za higijenu i udžbenike, diskriminacija i nefer odnos od strane ostalog stanovništva u svim sferama društvenog života. Pored toga u Planu se naglašava potreba za stvaranjem adekvatne baze podataka o romskom stanovništvu u opštini Knjaževac, pošto se ispostavilo da podaci iz popisa nisu potpuno tačni.

U oblasti predškolskog i osnovnog obrazovanja, glavni strateški cilj predviđen Planom je unapređenje i uspešna inkluzija romske dece u obrazovni sistem. Ovaj opšti cilj sveden je na nekoliko specifičnih ciljeva: i) potpuni obuhvat romske dece; ii) jednak kvalitet obrazovanja; iii) smanjenje osipanja romske dece iz sistema obrazovanja; iv) prevazilaženje prostorne segregacije u školama; v) eliminacija svih oblika diskriminacije protiv Roma; vi) očuvanje romskog kulturnog identiteta.

6.2 Pregled ključnih aktera na lokalnom nivou

Službe lokalne samouprave

Odeljenje za privredu i društvene delatnosti Opštine Knjaževac sprovodi propise, organizuje i nadgleda rad obrazovnih ustanova u skladu sa Zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju (vidi gore). Od 2005. sredstva iz lokalnog budžeta se opredeljuju za sledeće aktivnosti: besplatna užina za sve učenike u sve tri lokalne osnovne škole, besplatan prevoz do/od škole za učenike koji žive u selima, besplatni udžbenici za svako treće dete u domaćinstvu i za socijalno ugrožene i interno raseljene osobe. Treće dete ima pravo i na besplatan vrtić dok ostale gore pomenute kategorije imaju pravo na besplatnu užinu u vrtiću. Opština saraduje sa civilnim sektorom, primarno kroz raspisivanje tendera za finansiranje projekata udruženja građana (u tekućoj godini će biti opredeljeno 15 miliona dinara za tu svrhu).

Kancelarija za mlade je posvećena poboljšanju uslova života i položaja mladih ljudi uzrasta od 15 do 30 godina, na lokalnom nivou. Kancelarija trenutno nije aktivna.

Javne ustanove na lokalnom nivou

Centar za socijalni rad “Dr Mihajlo Stupar” je, pored uobičajenih usluga pružanja materijalne i novčane pomoći, razvio i izvestan broj dodatnih usluga kao što su pomoć u kući za starije sugrađane i pomoć u kući za decu sa posebnim potrebama. Manji broj romskih porodica koristi neku od pomenutih usluga pomoći u kući. Romi čine oko 70% korisnika finansijske pomoći koju obezbeđuje Centar. Centar vodi zvaničnu evidenciju o najugroženijim romskim porodicama i pojedincima koji su korisnici kako materijalne tako i nematerijalne pomoći (tj. profesionalne i psiho-socijalne podrške). Direktor Centra ukazuje na tendenciju mnogih romskih korisnika da zloupotrebljavaju i rasipaju dobijenu materijalnu pomoć, što negativno utiče na svrsishodnost tih usluga.

Udruženja građana i nevladine organizacije

Direktorat za romsku strategiju i integraciju realizuje inicijative u oblasti brige za decu, mlade, starije i žene, marginalizovane grupe, naročito Rome, sa ciljem poboljšanja njihovog položaja kroz unapređenje školskog uspeha romske dece i intervenisanje na svim nivoima obrazovnog procesa. Direktorat sprovodi jednogodišnje projekte koristeći sredstva dobijena od Opštine.

Udruženje građana Centar za kreativni razvoj radi sa decom i omladinom iz Knjaževca promovišući volontiranje.

6.3 Inkluzija romske dece u predškolsko i osnovno obrazovanje

U Knjaževcu postoje tri osnovne škole **OŠ “Vuk Karadžić”**, **OŠ “Dimitrije Todorović-Kaplar”** and **OŠ “Dubrava”** i jedna predškolska ustanova **PU “Bajka”**. Podaci o svakoj od njih dati su u tabeli ispod:

OŠ “Vuk Karadžić”
Mesto: Knjaževac. Ukupan broj učenika: oko 530 učenika. Romski učenici: trenutno je upisano 45 romskih učenika (27 dečaka i 18 devojčica). Geografska raspodela je sledeće: 21 učenik živi u Knjaževcu, 4 u selu Suva, 10 u selu Podvis, 6 u selu Orešac, 4 u selu Crvenje. Pripremni predškolski program: PPP sprovodi PU “Bajka”; u isturenim odeljenjima u selima Podvis i Vasilj škola sama sprovodi PPP. Pedagoški asistent: Ne.
OŠ “Dimitrije Todorović-Kaplar”
Mesto: Knjaževac. Ukupan broj učenika: nedostupan (ova škola navodno ima najveći broj učenika od svih osnovnih škola u Knjaževcu)

Romski učenici: zvanično je upisano oko 100 romskih učenika, ali manje od 70 redovno pohađa školu. Geografska raspodela: 79 učenika iz naselja Niški Put, 9 učenika iz naselja Tunel, 11 učenika iz sela Vina, 1 iz sela Štipina, 1 iz sela Balanovac, 2 iz sela Valevac, 5 iz sela Sastavak.

Pripremni predškolski program: PPP sprovodi PU "Bajka".

Pedagoški asistent: Da (Marija Simić).

OŠ "Dubrava"

Mesto: Knjaževac i Minićevo.

Ukupan broj učenika: nedostupan.

Romski učenici: najveći broj romskih učenika (oko 45) pohađa istureno odeljenje škole u Minićevu.

Pripremni predškolski program: PPP sprovodi PU "Bajka".

Pedagoški asistent: Da, u Minićevu.

PU "Bajka"

Mesto: Knjaževac

Pripremni predškolski program: PPP se sprovodi kako u samoj zgradi ustanove tako i u sve tri osnovne škole.

Ukupan broj učenika upisanih u PPP: 197 učenika

Romski učenici upisani u PPP: trenutno je u PPP upisno 10 romskih učenika (4 devojčice and 6 dečaka , svi uzrasta 6 godina).

Pedagoški asistent: Da (Mila Kujić).

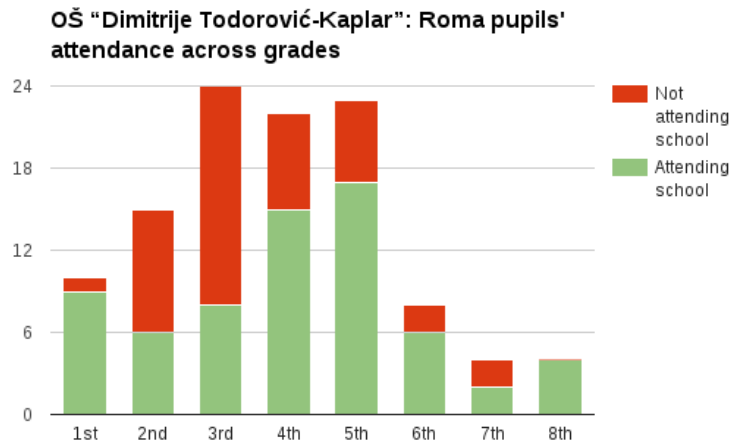
U proteklih nekoliko godina **OŠ „Vuk Karadžić“** je saradivala sa Kancelarijom za Rome, Opštinom, Centrom za socijalni rad i sa zdravstvenim i nevladinim sektorom. Romska deca su na ravnopravnoj osnovi sa ostalim učenicima uključena u sve školske aktivnosti (sekcije, događaji, javne priredbe, sportski događaji). Škola pruža specijalnu podršku i pomoć u učenju za romske učenike.

Osnovna škola OŠ "**Dimitrije Todorović-Kaplar**" saraduje sa Domom zdravlja koji obezbeđuje ažurirane spiskove dece školskog uzrasta i sprovodi sistematske preglede. Škola takođe saraduje sa Centrom za socijalni rad koji izdaje potvrde učenicima čiji su roditelji korisnici novčane pomoći kako bi ostvarili pravo na besplatnu użinu i besplatne udžbenike. Pored toga, dva puta mesečno škola, u saradnji sa Narodnom bibliotekom „Njegoš“, organizuje dvojezične radionice za učenike nižih razreda.

Na kraju, **Predškolska ustanova PU „Bajka“** saraduje sa lokalnim Domom zdravlja u praćenju zdravlja sve dece upisane u PPP sprovođenjem sistematskih pregleda. Dom zdravlja svake godine obezbeđuje detaljne podatke o broju dece koja bi trebalo da se upišu u PPP. Centar za socijalni rad (videti gore) izdaje potvrde deci iz socijalno ugroženih porodica kako bi ostvarila pravo na besplatnu użinu i besplatne udžbenike.

Iz podataka o pohađanju nastave u **OŠ „Dimitrije Todorović-Kaplar“** , u prvom polugodištu školske 2015-2016 godine jasno se vidi postojanje problema ranog

napuštanja školovanja i osipanja iz obrazovnog sistema. Podaci su prikazani u sledećem grafikonu:

Naslov grafikona: OŠ „Dimitrije Todorović –Kaplar“ : Pohađanje nastave kod romskih učenika po razredima

Legenda: Ne pohađaju školu pohađaju školu

Kao što se iz grafikona vidi, problem osipanja je naročito izražen u nižim i srednjim razredima, dok u višim razredima teži smanjenju.

6.4 Glavni problemi i izazovi u inkluziji romske dece u obrazovni sistem

Predstavnici gore navedenih lokalnih ustanova i orgnizacija su kao najvažnije probleme i izazove vezane za inkluziju romske dece u obrazovni sisitem naveli sledeće:

1. Niska svest romskih roditelja o važnosti obrazovanja.
2. Sklonost mnogih romskih porodica da napuštaju mesto stanovanja kako bi obavljali privremene poslove u drugim krajevima Srbije ili u inostranstvu.
3. Nepostojanje stabilnog i održivog sistema pružanja pomoći romskom stanovništvu na nivou lokalne samouprave.

Na kraju, navodimo utiske i razmišljanja koje su izneli izabrani predstavnici lokalnih ustanova.

Bivša **medijatorka za romska pitanja** (obično se kao naziv koristi samo „romski/a medijator/ka“) ukazala je na činjenicu da je radno mesto medijatora za romska pitanja u Opštini Knjaževac nedavno ukinuto kao posledica mera štednje koje vlada Republike Srbije sprovodi kroz reformu Zakona o budžetskom sistemu, uvodeći nove uštede i minimizujući potrošnju u javnom sektoru. To jasno pokazuje kako i posle decenija sprovedena donorskih projekata, institucije lokalne samouprave i dalje nemaju stabilan i održiv sisitem za pružanje podrške lokalnom romskom stanovništvu.

Dalje, po njenom mišljenju **zdravstveni medijator** radi odlično, uprkos ograničenjima koje je uvelo Ministarstvo zdravlja. Ona je takođe izjavila da je nivo inkluzije romske dece prilično visok zahvalljujući postojanju jasnih i delotvornih procedura za angažovanje romskih roditelja, izadavanje neophodnih dokumenata, organizovanje medicinskih pregleda i sastavljanje spiskova dece koja treba da se upišu u školu. Ona je na kraju ocenila da je saradnja između ključnih aktera i ustanova veoma dobra.

Direktor **Centra za socijalni rad** naglašava da materijalna situacije nije nužno glavni razlog ranog odustajanja od školovanja i osipanja romske dece iz obrazovnog sistema. Mnogo češće u pitanju je to što njihovi roditelji ne vrednuju dovoljno obrazovanje.

Pedagoška asistentkinja u **OŠ "Dimitrije Todorović-Kaplar"** navodi da je glavi razlog toga što čak 44 romska učenika ne pohađa školu redovno, to što njihove porodice odlaze u inostranstvo na duže periode vremena kako bi obavljale privremene poslove. Ona nadalje ističe relevantnost i značaj rada pedagoških asistenata koji igraju ključnu ulogu u uspostavljanju i razvijanju odnosa sa romskim zajednicama i porodicama. Rezultat angažovanja pedagoških asistenata jeste uspostavljanje boljih kontakata između kako učenika tako i roditelja i škole, smanjenje izostajanja sa nastave i značajno poboljšanje školskog uspeha učenika.

Stopa osipanja romskih učenika iz obrazovanja naročito je visoka u **OŠ „Dubrava“** (u njenom odeljenju u Minićevu) zbog činjenice da većina romskih porodica ide u inostranstvo da obavlja privremene poslove.

Preme direktoru **OŠ „Vuk Karadžić“**, većina romskih učenika redovno pohađa školu. Jedini izazov je, što se ove škole tiče, bila odluka jedne porodice da svoje troje dece prebaci u drugu školu (koju, međutim, ne pohađaju) i činjenica da neke romske porodice odlaze u inostranstvo na duže periode vremena vodeći sa sobom i decu.

Pedagoška asistentkinja zaposlena **PU "Bajka"** navodi da romski učenici redovno pohađaju PPP i da ih ostala deca prihvataju. Romsko deca rado pohađaju PPP i prihvataju obaveze koje su predviđene programom. Ona je takođe naglasila da je glavni razlog zbog kog su romska deca u riziku od ranog napuštanja školovanja činjenica da njihove porodice često odlaze u inostranstvo na duže vreme.

7. Situacija na lokalnom nivou: Prokuplje

Prokuplje je grad i opština u južnom delu Srbije. Ono je administrativni centar Topličkog okruga. Prema popisu iz 2011, grad ima 27333 stanovnika, dok cela opština ima 44419 stanovnika. Oko 40 000 stanovnika su Srbi, a oko 2000 Romi.

7.1 Lokalni strateški dokumenti

Ključni strateški dokument na lokalnom nivou je **Lokalni akcioni plan za decu (LAPD)** usvojen 2006. LAPD postavlja strateške i specifične ciljeve u sledećim oblastima: i) smanjenje siromaštva dece; ii) bolje zdravlje za svu decu; iii) kvalitetno vaspitanje i obrazovanje za svu decu; iv) zaštita dece od zlostavljanja i zanemarivanja i smanjenje maloletničke delikvencije i problema u ponašanju; v) poboljšanje položaja i prava dece sa smetnjama u razvoju; vi) poboljšanje položaja i prava dece bez roditeljskog staranja; vii) bolje informisanje dece i unapređenje kulturnih sadržaja za decu; viii) povećanje nataliteta u opštini Prokuplje.

Bivši **koordinator tima za razvoj LAPD** naveo je da je nacrt LAPD zasnovan na istraživanju koje je obuhvatilo oko 600 romskih porodica koje žive u naseljima, kao i romsku omladinu i romske lidere. Pošto je završen period na koji se LAPD odnosio potrebno je razviti i usvojiti novi/revidiran LAPD.

7.2 Pregled ključnih aktera na lokalnom nivou

Službe lokalne samouprave

Odeljenje za društvene delatnosti (služba za obrazovanje i kulturu) Opštine Prokuplje sprovodi propise, organizuje i nadgleda rad obrazovnih ustanova u skladu sa Zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju (vidi gore).

Uloga **Kancelarije nacionalnog saveta romske nacionalne manjine** je da predstavlja romsku manjinu na lokalnom nivou u oblastima obrazovanja, kulture, informisanja na manjinskom jeziku i zvanične upotrebe jezika i pisma.

Lokalna kancelarija za decu i mlade, otvorena 2009. uz podršku Ministarstva omladine i UNICEFa, ima za cilj poboljšanje kvaliteta života i položaja mladih ljudi uzrasta od 15 do 30 godina na lokalnom nivou. Osim dece i mladih, direktni korisnici Kancelarije su i organizacije koje sa njima rade (međunarodne, državne i lokalne ustanove) kao i NVO.

Javne ustanove na lokalnom nivou

Centar za socijalni rad pruža podršku i pomoć pojedincima i porodicama kako bi se očuvao i poboljšao kvalitet njihovog života, eliminisao ili smanjio rizik od nepovoljnih životnih okolnosti, kao i stvorile mogućnosti za nezavisan život u zajednici. Centar ima oko 2000 korisnika romske nacionalnosti.

Udruženja građana i nevladine organizacije

Udruženje građana **Društvo Roma „Prokuplje“** je neprofitna organizacija aktivna u oblasti zaštite dece, omladine, starijih, žena i marginalizovanih grupa, naročito Roma. Njihovo delovanje je posebno usmereno na poboljšanje položaja romske zajednice po pitanju obrazovanja.

Tu je i **Toplički centar za demokratiju i ljudska prava** koji je sproveo je više od 40 projekata, što samostalno što u saradnji sa partnerskim udruženjima građana i ustanovama.

Opštinska tela

Kulturno-obrazovni centar „Toplica“ podržava inovativne pristupe u oblastima neformalnog obrazovanja i stručno osposobljavanje.

7.3 Inkluzija romske dece u predškolsko i osnovno obrazovanje

U Prokuplju postoji šest osnovnih škola, **OŠ “9. Oktobar”**, **OŠ “Nikodije Stojanović - Tatko”**, **OŠ “Ratko Pavlović - Čičko”**, **OŠ “Milić Rakić - Mirko”**, **OŠ “Svetislav Mirković - Nenad”** i **OŠ “Vuk Stefanović Karadžić”**, i jedna predškolska ustanova, **PU “Neven”**.

Podaci o svakoj od njih prikazani su u tabeli ispod :

OŠ “9. Oktobar”
Mesto: Prokuplje. Ukupan broj učenika: oko 1000 učenika. Romski učenici: oko 100 romskih učenika, što je 10% od ukupnog broja učenika. Pripremni predškolski program: PPP sprovodi PU “Neven”. Pedagoški asistent: Da (Aleksandar Baktijarević).
OŠ “Nikodije Stojanović - Tatko”
Mesto: Prokuplje. Ukupan broj učenika: oko 1000 učenika. Romski učenici: oko 100 romskih učenika, što je 10% od ukupnog broja (većina dolazi iz naselja Carina). Pripremni predškolski program: PPP sprovodi PU “Neven”. Pedagoški asistent: Ne.
OŠ “Ratko Pavlović - Čičko”
Mesto: Prokuplje. Ukupan broj učenika: oko 1000 učenika. Romski učenici: mali broj, nekoliko romskih učenika.

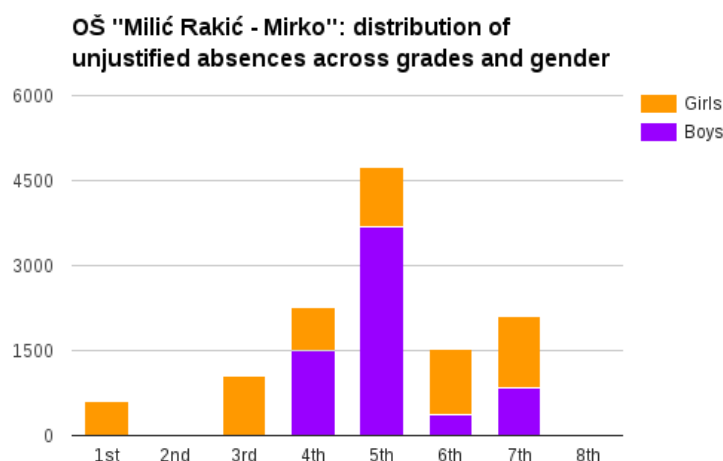
<p>Pripremni predškolski program: PPP sprovodi PU "Neven". Pedagoški asistent: Ne.</p>
<p>OŠ "Milić Rakić - Mirko"</p>
<p>Mesto: Prokuplje (blizu romskog naselja "Čerkez"). Ukupan broj učenika: oko 700 učenika. Romski učenici: trenutno upisano je 74 romska učenika (40 dečaka i 34 devojčice), a to oko 10% od ukupnog broja učenika. Geografska raspodela romskih učenika je sledeća: oko 50 učenika dolazi iz Čerkez Male, 10 iz Klisurice, 8 iz Novog Naselja, 7 iz Male Gube, 3 iz Petrovca, 1 iz Džungle i 1 iz Božurne. Pripremni predškolski program: PPP sprovodi PU "Neven". Pedagoški asistent: Da (Goran Hasanović).</p>
<p>OŠ "Svetislav Mirković - Nenad"</p>
<p>Mesto: selo Mala Plana (5km od Prokuplja). Ukupan broj učenika: oko 300 učenika. Romski učenici: nedostupan Pripremni predškolski program: PPP sprovodi PU "Neven". Pedagoški asistent: Ne.</p>
<p>OŠ "Vuk Stefanović Karadžić"</p>
<p>Mesto: selo Žitni Potok (28km od Prokuplja). Ukupan broj učenika: oko 100 učenika. Romski učenici: oko 90 romskih učenika, što je 90% od ukupnog broja učenika. Pripremni predškolski program: Ne. Pedagoški asistent: Ne (uprkos mnogobrojnim zahtevima koji su upućeni Ministarstvu).</p>
<p>PU "Neven"</p>
<p>Mesto: Prokuplje. Ukupan broj učenika upisan u PPP: 226 učenika. Romski učenici upisani u PPP: 20 romskih učenika (12 devojčica i 8 dečaka, svi uzrasta 6 godina). Geografska raspodela romskih učenika: 7 učenika iz Carine, 4 iz Romske Mahale, 4 iz Berilja, 3 iz Prokuplja, 2 iz takozvanog "Romskog naselja" (u Dobričkoj ulici). Pedagoški asistent: Da (Zvonko Živković).</p>
<p>Osnovna škola za obrazovanje odraslih</p>
<p>Mesto: Prokuplje. Romski učenici: trenutno je upisano 55 romskih učenika (32 dečaka i 23 devojčice). Oni dolaze iz tri naselja: Berilje, Carina i Guba. Dve trećine ovih učenika je upisano u peti razred. Andragoški asistent: Da (Saša Ališanović).</p>

Većina osnovnih škola je uspostavila dobru saradnju sa drugim ustanovama na lokalnom nivou kao i sa ostalim obrazovnim ustanovama. Osnovne škole **OŠ "Nikodije Stojanović - Tatko"**, **OŠ "9. Oktobar"** i **OŠ "Vuk Stefanović Karadžić"** uspostavile su partnerstvo

sa Društvom Roma „Prokuplje“ (videti gore). Ovo partnerstvo je od ključnog značaja za sprovođenje UNICEF-ovog projekta (od 2002. pa nadalje) osnivanja i razvoja specifičnih obrazovnih centara pod nazivom *društveni centri*. Jedan takav obrazovni centar osnovan je i u Prokuplju (u najvećem romskom naselju); aktivnosti centra uključuju podučavanje, kreativne radionice i radionice sa romskim roditeljima.

Osnovna škola OŠ “Milić Rakić-Mirko” ima plodnu saradnju sa lokalnim ustanovama, naročito sa Centrom za socijalni rad i Opštinom kojima prijavljuje neredovno pohađanje nastave. Pored toga, u saradnji sa Domom zdravlja se sprovode zdravstveni pregledi.

Donji grafikon prikazuje neopravdane izostanke romske dece u ovoj osnovnoj školi. Na osnovu grafikona može se videti da je problem neredovnog pohađanja nastave naročito izražen u srednjim razredima, i izgleda da je češći kod dečaka nego kod devojčica.

Naslov grafikona: OŠ „Milić Rakić – Mirko“: raspodela neopravdanih izostanaka po razredima i polu

Legenda: Devojčice - Dečaci

Onovna škola za obrazovanje odraslih potpisala je Protokol o saradnji sa lokalnim Centrom za socijalni rad, a ostvaruje saradnju i sa lokalnim romskim NVO. Takođe, postoji i saradnja sa policijom u slučajevima kada je to eventualno potrebno. Škola prigodnim programima redovno obeležava Međunarodni dan Roma. U saradnji sa NVO, škola sprovodi malu kampanju za upis učenika i sprečavanje osipanja iz obrazovnog sistema. U saradnji sa srednjim školama organizuju se aktivnosti vršnjačkog obrazovanja. Na kraju, ostvaruje se i saradnja sa Nacionalnom službom za zapošljavanje koja učenicima pruža usluge profesionalne orijentacije.

Predškolska ustanova PU Neven saraduje i sa vladinim i sa nevladinim sektorom u organizovanju debata, konferencija, donacija i istraživanja. Ustanova ne sprovodi aktivnosti koje su posebno usmerene na romske učenike, jer sva romska deca koja su uključena u predškolski sistem redovno učestvuju u svim uobičajenim aktivnostima koje ta ustanova ostvaruje.

7.4 Glavni problemi i izazovi u inkluziji romske dece u obrazovni sistem

Po mišljenju lokalnih aktera i predstavnika ustanova i organizacija, koje su gore navedene, osnovni problemi i izazovi vezani za inkluziju romske dece u obrazovni sistem su sledeći:

1. Skolnost mnogih romskih porodica da napuštaju svoje domove kako bi obavljali privremene poslove u drugim krajevima Srbije ili u inostranstvu.
2. Nepovoljan materijalni položaj i životni uslovi.
3. Rano stupanja u brak (naročito utiče na školovanje romskih devojčica).

Navodimo utiske i razmišljanja koje su izneli izabrani predstavnici lokalnih ustanova.

Prema bivšem **koordinatoru tima za razvoj Lokalnog akcionog plana za decu (LAPD)**, saradnja između lokalnih ustanova je trenutno na zadovoljavajućem nivou, ali je bila mnogo bolja do pre dve –tri godine.

On naglašava da je glavni problem što se tiče inkluzije romske dece u sistem obrazovanja to što su se mnoge romske familije odselile u inostranstvo (uglavnom u Nemačku) kao tražioci azila ili medicinske pomoći. U pitanju su uglavnom socijalno ugrožene porodice. Po njegovom mišljenju, problemu ranog napuštanja školovanja i osipanja treba pristupiti na sistematičan i sveobuhvatan način jer su njegovi koreni u socio-ekonomskom položaju romskog stanovništva.

Po mišljenju **pedagoškog asistenta** koji radi u **Osnovnoj školi „Milić Rakić –Mirko“**, glavni izazov u inkluziji romske dece su privremeni odlasci u inostranstvo i teškoće pri priznavanju diploma koje su stečene u inostranstvu u slučajevima kada učenici nisu završili ceo razred.

Andragoški asistent koji radi u **Osnovnoj školi za obrazovanje odraslih** navodi da mladi Romi upisani u tu školu prilično neredovno pohađaju časove. Razlozi su mnogostruki. Romske devojčice uzrasta 15-16 godina obično napuštaju školu zbog ranog stupanja u brak. Pored toga, mnoge romske porodice odlaze u inostranstvo na duže periode vremena. Takođe, većina učenika ima problema sa zakonom. I pored toga, on ističe da u poslednje dve godine u školi nije zabeležen ni jedan slučaj nasilnog ponašanja.

Po mišljenju **pedagoškog asistenta** zaposlenog u **Predškolskoj ustanovi „Neven“**, glavni razlozi koji utiču na pohađanje predškolskog programa i inkluziju romske dece u obrazovni sistem su vezani za materijalne uslove života i uobičajenu pojavu odlaska u inostranstvo sa porodicom na duži period.